

DOI: 10.33663/1563-3349-2023-34-101-111

УДК 340.12

А. Є. КУБКО,
кандидат юридичних наук*
ORCID: 0000 0002 2870 8567

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ: ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджуються питання пропорційності обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. В умовах війни принцип пропорційності має специфічні особливості, зумовлені необхідністю здійснення захисту держави від іноземної військової агресії. Специфіка пропорційності в ситуації воєнного стану зумовлена характером публічних інтересів, які виступають легітимною метою застосовуваних державою обмежень прав і свобод людини. Такі інтереси полягають у забезпеченні обороноздатності, безпеки, територіальної цілісності держави, відновлення державного суверенітету над територіями України, відсічі збройній агресії. Значення цих інтересів зумовлює необхідність застосування державою особливих, підвищених обмежень прав і свобод у разі загрози цим інтересам для запобігання такої загрози.

Ключові слова: принцип пропорційності, воєнний стан, права людини, держава, обмеження прав людини.

Kubko Andrii. Proportionality of the Restrictions of Human Rights: Specifics during Martial Law

The article is dedicated to the issue of proportionality of the restrictions of human rights and freedoms during martial law in Ukraine. In the situation of war this principle has certain specifics arising out of necessity to secure the defense of the state against the foreign military aggression. The specificity of the proportionality during martial law emanates from the characteristics of the public interests which are regarded as legitimate aim pursued by the restrictions of the human rights and freedoms applied by the state. Such interests relate to ensuring defense capability, security, territorial integrity, restoration of the state's sovereignty over the territories of Ukraine, combat armed aggression. The significance of these interests gives rise, in case of the threat to the said interests, to the necessity of employment of special, increased restrictions of the rights and freedoms by the state to prevent such threat.

Key words: principle of proportionality, martial law, human rights, the state, restrictions of human rights.

Постановка проблеми. Інститут захисту прав людини є сьогодні фундаментальним надбанням будь-якої демократичної правової системи. Захист і утвердження прав людини є головним обов'язком держави, що

* **Kubko Andrii**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

закріплено Конституцією України. Тому питання обмежень прав і свобод, їх збалансування із загальними інтересами суспільства, необхідністю реалізації завдань держави завжди було проблемним. В умовах воєнного стану проблема обмежень прав людини становить особливу актуальність, оскільки держава вимушена застосовувати більш масштабні, жорсткі, інтенсивніші, ніж за звичайних умов, обмежувальні заходи щодо прав і свобод людини, певним чином відступати від їх гарантій в інтересах захисту країни від збройної агресії.

Важливим стандартом допустимості обмежень прав і свобод є принцип пропорційності. Буде справедливими говорити про вплив принципу пропорційності на всю сферу захисту прав людини. Теоретичне тлумачення та підходи практики щодо застосування критерію пропорційності значною мірою визначають запровадження, застосування, удосконалення та ефективність гарантій захисту прав людини, функціонування й розвиток цього інституту в цілому. Принцип пропорційності набув визнання на рівні міжнародного права, а також у багатьох національних правових системах, у тому числі в правовій системі України. Пропорційність залишається стандартом правомірності обмежень прав людини і в умовах воєнного стану, проте розуміння цього стандарту має низку особливостей у ситуації, коли постає необхідність зміцнення оборони держави в умовах військової агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема застосування принципу пропорційності є однією із центральних як серед українських науковців, так і на рівні світової юриспруденції. У фокусі вітчизняної і світової юридичної науки перебуває аналіз ролі держави у забезпеченні захисту прав людини¹, розуміння побудови ефективної системи захисту прав і свобод як основного завдання демократичної держави²; дослідження міжнародно-правових принципів захисту прав особи і проблематика відповідальності держав за недотримання міжнародно-правових стандартів у цій сфері³. Важливий напрям наукових розробок становить проблема співвідношення між правами особи і суверенними повноваженнями держав здійснювати захист публічних інтересів на благо суспільства⁴, регулювати відносини в загальних інтересах⁵, обмежуючи певним чином гарантії захисту прав і свобод⁶. Дослідження проблем, пов'язаних із захистом прав людини здійснюється також у контексті аналізу принципу пропорційності, який розглядають як гарантію забезпечення справедливого балансу між владними повноваженнями держави і правами людини та засіб певного обмеження свободи дії держави по відношенню до особи⁷. Поряд з тим пропорційність як стандарт обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні потребує подальшого наукового дослідження.

Метою статті є вироблення на основі положень національного та міжнародного права теоретичних підходів до розуміння особливостей принципу пропорційності як критерію допустимості обмежень прав і свобод людини в сучасних умовах воєнного стану в Україні.

Викладення основного матеріалу. Принцип пропорційності визнаний на рівні міжнародного права в сфері захисту прав людини, захисту іноземних інвестицій, а також у правовій системі України. Цінність, значення інституту захисту прав людини, система гарантій прав і свобод, що включає в себе й положення міжнародних угод у сфері захисту прав особи, захисту іноземних інвестицій і підходи практики міжнародних юрисдикційних установ по їх (угод) застосуванню зумовлює необхідність вкрай виваженого підходу до застосування обмежень прав і свобод людини. Тому гарантії захисту прав і свобод особи, закріплені в нормах законодавства і міжнародних угод і розвинуті в юриспруденції національних і міжнародних судових і арбітражних установ, передбачають, що обмеження прав людини повинні відповідати критерію пропорційності.

Європейський суд з прав людини (далі – Суд, ЄСПЛ) у рамках розгляду питання про відповідність застосовуваних державою обмежень прав і свобод гарантіям прав людини, встановленим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), оцінює, чи є такі обмеження законними, чи застосовуються вони в публічному інтересі і чи мають ці обмежувальні заходи пропорційний характер. Тобто принцип пропорційності виступає критерієм оцінки прийнятності заходів обмежень прав людини незалежно від законності таких обмежень та від їх (обмежень) спрямованості на досягнення правомірної мети. Як вказував ЄСПЛ, навіть якщо заходи з обмеження прав і свобод людини є законними та здійснюються в публічному інтересі, такі заходи завжди повинні відповідати критерію пропорційності⁸. У контексті практики Європейського суду з розгляду справ на підставі Конвенції принцип пропорційності є універсальним і застосовується ЄСПЛ при тлумаченні усього кола положень Конвенції та додаткових протоколів до неї і оцінці відповідності обмежувальних заходів держави цим положенням.

На рівні міжнародно-правового захисту прав особи застосування принципу пропорційності набуло розвитку також у сфері розгляду спорів між державами та іноземними інвесторами на підставі дво- та багатосторонніх угод про взаємний захист інвестицій у рамках інвестиційного арбітражу. Проблема пропорційності в сенсі її розуміння як проблеми дотримання балансу між суверенним правом держав здійснювати владні повноваження в публічних інтересах і дотриманням гарантій захисту іноземних інвестицій виступає однією із ключових, що перебувають у центрі уваги науковців, постають у практиці вирішення інвестиційних спорів і значною мірою впливають на подальший розвиток інституту інвестиційного арбітражу⁹.

У рішеннях міжнародних судів пропорційність обмежень прав і свобод людини тлумачиться як така, що передбачає наявність правомірної мети, для реалізації якої держава застосовує обмежувальні заходи. Наприклад, ЄСПЛ зазначає, що для того, щоб обмеження прав і свобод розглядалися як сумісні із вимогами Конвенції, вони (обмеження) повинні бути спрямовані на легіти-

мну мету (*legitimate aim*) і повинне існувати розумне співвідношення між заходами держави та метою, яку вони ставлять перед собою¹⁰. Цей підхід набуває підтримки також у наукових роботах, присвячених проблемам міжнародно-правового захисту прав особи: наявність легітимної (правомірної) мети заходів, якими державна влада обмежує права і свободи, визнається необхідною умовою пропорційності таких заходів; обмежувальні заходи, що не спрямовані на правомірну мету, розглядаються як непропорційні¹¹.

Підходи міжнародного права до тлумачення принципу пропорційності сприйняті у законодавстві і в судовій практиці України. Кодекс адміністративного судочинства України визначає пропорційність як забезпечення необхідного балансу між несприятливими наслідками для прав, свобод і законних інтересів особи і цілями, на які спрямовані дії або рішення органу влади. Верховний Суд, деталізуючи це визначення, виділив перелік умовних складових розуміння пропорційності: здійснення повноважень, як правило, не має спричиняти будь-яких негативних наслідків, що не відповідали б цілям, яких заплановано досягти; якщо рішення або дія можуть обмежити права, свободи чи інтереси осіб, то такі обмеження мають бути виправдані необхідністю досягнення важливіших цілей; несприятливі наслідки для прав, свобод та інтересів особи внаслідок рішення чи дії суб'єкта владних повноважень мають бути значно меншими від тієї шкоди, яка могла б настати за відсутності такого рішення чи дії; для досягнення суспільно корисних цілей необхідно обирати найменш «шкідливі» засоби¹².

Таким чином, принцип пропорційності відіграє роль механізму збалансування, забезпечення «рівноваги» між необхідністю здійснення державою заходів, спрямованих на захист публічних інтересів, виконання державних завдань, регулювання суспільних відносин у публічних інтересах та дотриманням прав, свобод, законних інтересів особи. Пропорційність тим самим виступає певною гарантією, що, з одного боку, дає змогу державі забезпечувати досягнення суспільно необхідних цілей за допомогою застосування державно-владних заходів і водночас забезпечує запобігання свавіллю з боку державної влади у застосуванні обмежень прав людини – з другого. Поряд з цим застосування принципу пропорційності, характер балансу між захистом прав людини і загальними (публічними) інтересами, розуміння справедливості такого балансу завжди зумовлено характером суспільно-політичної, економічної, правової ситуації, в якій держава застосовує заходи обмежень прав і свобод людини. Щодо сучасної України провідним чинником, який впливає на характер дії принципу пропорційності, виступає ситуація збройної агресії проти української держави і запровадження на території України воєнного стану внаслідок агресії. Цей вплив має місце в таких напрямках.

Умови збройної агресії зумовлюють специфіку розуміння легітимної мети, для досягнення якої держава застосовує обмеження прав і свобод. Такою метою є публічні (загальні) інтереси, на захист яких спрямовані обмежувальні заходи державної влади. Пропорційність передбачає забезпечення

належного балансу між публічними інтересами, на захист яких держава застосовує обмеження прав і свобод, і необхідністю поваги до прав особи, що є актуальним і в умовах воєнного стану. Проте характер цих публічних інтересів зумовлений потребою у здійсненні захисту держави, суспільства, державних інститутів, конституційного ладу від воєнної загрози. Це відповідає й підходам міжнародного права в сфері захисту прав людини, які визнають, що наявність публічних інтересів, їх пріоритетність зумовлюється існуючими потребами суспільства і держави в певний історичний період. Міжнародне право визнає певну прерогативу державної влади визначати публічні інтереси, вирішувати питання чи наявний публічний інтерес, що відповідає або не відповідає публічному інтересу виходячи із даних потреб. Так, ЄСПЛ широко застосовує концепцію «margin of appreciation» (що приблизно може бути перекладено як «свобода розсуду»). Вона означає, що державна влада, у тому числі законодавча, користується широкою свободою у вирішенні, що є в публічному (загальному) інтересі, оскільки саме національні інституції держави безпосередньо обізнані із потребами країни та суспільства.

Публічними інтересами, на які держава повинна спрямовувати заходи обмежень прав і свобод, у даній ситуації виступають інтереси держави у забезпеченні оборони України, стримування та відсічі збройної агресії, відновлення територіальної цілісності у міжнародно-визнаних кордонах, підвищенні обороноздатності держави і ефективності забезпечення національної безпеки і правопорядку. Звичайно, ці інтереси визнавались на конституційному рівні як публічні також до початку повномасштабної агресії РФ. Проте саме сьогодні, в умовах війни, розпочатої країною-агресором, у держави існують підстави, а в ряді випадків й безпосередня необхідність застосовувати більш масштабні, інтенсивні, жорсткі обмеження прав і свобод для захисту даних інтересів, ніж за відсутності стану війни. Це зумовлено характером потенційних наслідків, які мають місце (можуть мати місце) за відсутності належного захисту публічних інтересів, в разі заподіяння шкоди цим інтересам. Такі наслідки мають більш руйнівний, суспільно небезпечний характер для основ державного і суспільного ладу, демократичного розвитку країни, здатності ефективності виконання державою своїх завдань, функціонування державно-правових інститутів порівняно із наслідками, які виникають у разі недостатнього забезпечення захисту публічних інтересів у «звичайних» умовах за відсутності безпосередньої військової агресії проти держави. Інакше кажучи, виняткова важливість публічних інтересів, пов'язаних із обороною, захистом територіальної цілісності, забезпеченням державного суверенітету над територією України в умовах війни надають державній владі підстави для застосування «підвищених» обмежень прав і свобод, які (обмеження) за умов мирного часу могли б розцінюватись як непропорційні. Ця теза кореспондується із концепцією балансування конкуруючих інтересів, що є центральною в розумінні пропорційності на рівні міжнародного права і в національних правових системах. Узагальнено її суть полягає в тому, що в разі

конкуренції між інтересами, принципами необхідним є зіставлення, порівняння конкуруючих інтересів і принципів. Чим більшою є важливість одного інтересу, принципу, тим більш значні обмеження інших інтересів, принципів, які йому протистоять державна влада має підстави застосовувати¹³.

Наприклад, визнані державою публічні інтереси національної безпеки у сфері забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій, що полягають у протидії антидержавній пропаганді, в запобіганні розпалюванню соціальних конфліктів, поширенню міжнаціональної та міжрелігійної ворожнечі, у недопущенні використання релігії і церкви в політичній діяльності в ситуації військової агресії РФ потребують підвищеного рівня захисту. В умовах мирного часу недостатньо ефективний захист цих інтересів державою, порушення цих інтересів з боку окремих політичних і псевдорелігійних організацій, що можна було спостерігати протягом кількох останніх десятиліть, призводило до посягання на свободу совісті та віросповідання громадян, порушення принципу відокремленості церкви від держави, поширення випадків дискримінації за релігійними ознаками. За повномасштабної війни РФ проти України наслідки є більш суттєвими і несуть у собі вищий ступінь загрози, оскільки полягають у сприянні державі-агресору у здійсненні збройної агресії, посяганні на територіальні цілісність і суверенітет України, поширенні антидержавної пропаганди, підриві обороноздатності і безпеки держави. Тому саме в умовах воєнного стану, запровадженого внаслідок агресії РФ проти України, виникла необхідність у встановленні заборони діяльності Російської православної церкви (РПЦ) та підлеглих їй релігійних центрів в Україні, чим було зумовлено внесення на розгляд Верховної Ради України відповідного законопроєкту¹⁴ у листопаді 2022 р.

У контексті розуміння публічних інтересів, захист яких становить правомірну мету для застосування державою обмежень прав і свобод, важливим є те, що виникнення стану війни, збройної агресії проти держави зумовлює в певних випадках виникнення нових публічних інтересів або трансформацію існуючих, що не мало б місця за інших умов. Наприклад, на законодавчому рівні державою визнані публічні інтереси захисту фінансової безпеки держави у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та запобігання фінансуванню тероризму. Ці інтереси, залишаючись актуальними й в умовах воєнного стану, зазнають певної трансформації. «Нові», трансформовані публічні інтереси розширюються і полягають у забезпеченні захисту фінансової системи України від спроб використання її (фінансової системи) для сприяння державі-агресору в проведенні діяльності, спрямованої на порушення національної безпеки, територіальної цілісності, обороноздатності України, а також у запобіганні спробам держави-агресора та її резидентів встановити контроль або здійснювати вплив на діяльність фінансових установ на території України. Це зумовило прийняття Закону від 04.11.2022 р.¹⁵, яким передбачено посилення заходів фінансового моніторингу щодо фінансових операцій і ділових відносин за участю громадян і резид-

дентів держави-агресора, введено заборону на участь таких осіб в управлінні діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, запроваджено моніторингові механізми, спрямовані на запобігання фінансуванню колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору.

Можливі й ситуації, коли певні публічні інтереси тривалий час залишались пріоритетними і спрямовували розвиток правових інститутів, але в умовах збройної агресії значення таких інтересів дещо знижується. Це відбувається у випадках, коли забезпечення даних інтересів у повному обсязі здатне створити загрозу для захисту тих інтересів, що актуалізувались в умовах війни. Публічні інтереси, значення яких підвищується в умовах воєнного стану, мають більш вагоме значення з точки зору здійснення оборони держави, захисту її безпеки та територіальної цілісності, ніж інтереси, що мали пріоритетний характер за відсутності збройної агресії. Наприклад, у березні 2022 р.¹⁶ було запроваджено мораторій (заборону) на виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є РФ, громадяни РФ, крім тих, що проживають на території України на законних підставах; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства РФ; а також юридичні особи, створені відповідно до законодавства України, якщо їх кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером) із часткою в статутному капіталі 10 і більше відсотків є РФ, громадяни РФ або юридичні особи, створені відповідно до законодавства РФ. Протягом десятиліть розвитку в Україні приватного права державою визнавались публічні інтереси в утвердженні принципів обов'язковості виконання цивільно-правових зобов'язань і свободи договору, що розглядалось як фундаментальна умова становлення принципів ринкової моделі в економіці, економічної багатоманітності, захисту усіх форм власності, які (засади) були закріплені також на конституційному рівні. Сьогодні ці інтереси, умовно кажучи, втрачають пріоритет перед інтересами захисту держави в галузі оборони, безпеки, грошового обігу, функціонування фінансової системи, майновими інтересами держави. В умовах війни, розпочатої державою-агресором, пріоритетне забезпечення традиційних приватноправових засад у зобов'язальному праві у відносинах за участю РФ та громадян і резидентів РФ становить загрозу інтересам України у сфері забезпечення оборони держави, оскільки фактично означатиме дозвіл на фінансування громадянами і організаціями України дій держави-агресора. Таким чином, в умовах воєнного стану актуалізується не лише проблема розуміння публічних інтересів (правомірної мети), на які спрямовані державно-владні заходи та співвідношення (баланс) між публічними інтересами та правами і свободами особи, а й проблема співвідношення між самими публічними інтересами, проблема визначення серед них пріоритетних, переважаючих інтересів.

Вплив стану війни на застосування принципу пропорційності обмежень прав і свобод пов'язаний також із розумінням правових засобів, якими держава обмежує права людини в публічних інтересах. Ці засоби повинні бути

не лише необхідними для досягнення мети захисту відповідних публічних інтересів, а й враховувати характер існуючих зовнішніх обставин – ситуації збройної агресії проти держави. Одні й ті самі публічні інтереси нерідко потребують різних правових засобів захисту залежно від того, чи здійснюється їх захист у звичайних умовах або в умовах війни. У випадку, коли заходи держави по обмеженню прав і свобод не враховують ситуацію збройної агресії і є ідентичними заходам, що застосовуються в умовах мирного часу, такі заходи здатні завдати шкоди пріоритетним публічним інтересам, які особливо актуалізувались за стану війни і полягають у забезпеченні обороноздатності, безпеки держави і протидії збройній агресії. Наприклад, у ситуації військової агресії РФ засоби захисту публічних інтересів у вилученні майна приватних осіб з мотивів суспільної необхідності – інтересів, які існують і за звичайних умов мирного часу – мають особливості у відносинах за участю РФ і її резидентів. Відповідно до Закону від 3.03.2022 р.¹⁷ такі юридичні засоби полягають у вилученні об'єктів права власності РФ і резидентів РФ без будь-якої компенсації та за рішенням РНБО України, що вводиться в дію Указом Президента України. Застосування в умовах воєнного часу в даних правовідносинах «звичайних» правових механізмів, що полягають у вилученні власності з відшкодуванням вартості майна, здатне було б створити додаткову загрозу публічним інтересам забезпечення безпеки і обороноздатності держави.

Державно-владні заходи, що застосовуються в умовах воєнного стану, можуть мати більш обмежувальний характер щодо прав і свобод людини, ніж заходи, спрямовані на захист відповідних публічних інтересів за відсутності безпосередньої воєнної загрози державі. Проте такий підвищений обмежувальний характер повинен мати на меті не саме лише більш інтенсивне обмеження прав і свобод, а забезпечення того, щоб пріоритетні публічні інтереси в умовах воєнного стану не зазнавали шкоди.

Висновки. Як у національній правовій системі України, так і в міжнародному праві пропорційність розглядається як важливий критерій допустимості обмежень прав і свобод, які (обмеження) держава застосовує в публічних інтересах. Принцип пропорційності обмежувальних заходів держави, будучи універсальним принципом, діє й в умовах запровадження воєнного стану в Україні. Проте в ситуації збройної агресії проти держави пропорційність як критерій обмежень прав людини має особливості. По-перше, вони зумовлені розумінням легітимної мети обмежень, тобто публічними інтересами, на захист яких держава застосовує обмежувальні заходи щодо прав і свобод особи: в умовах стану війни отримують пріоритетне значення інтереси, спрямовані на забезпечення обороноздатності і безпеки держави. Характер і значення цих інтересів, потенційні наслідки недостатньо ефективного захисту надають державній владі підстави для застосування підвищених, більш масштабних обмежень прав і свобод у цих інтересах. По-друге, ситуація воєнного стану зумовлює виникнення конкуренції між публічними

інтересами, необхідність визначення серед них першочергових інтересів, що потребують захисту із застосуванням державно-владних заходів обмежень прав людини. По-третє, умови збройної агресії проти держави впливають на специфіку обмежувальних заходів, які застосовуються державною владою для захисту певних публічних інтересів за стану війни порівняно із заходами, що підлягають застосуванню у цих публічних інтересах в умовах мирного часу.

1. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Методологічні проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства в сучасній Україні. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 3–12. 2. Пархоменко Н. М. Людиноцентризм як сутність діяльності держави. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 31–35. 3. Kriebaum U., Schreuer C., Dolzer R., (2022). *Principles of International Investment Law (3rd Edition)*. Oxford: Oxford University Press. 4. Shill S. W. (2015). International Investment Law and the Rule of Law. *Rule of Law Symposium 2014: The Importance of the Rule of Law in Promoting Development*. Singapore: Academy Publishing, 81–102. 5. Levashova Y. (2019). The Right of States to Regulate in International Investment Law: The Search for Balance Between Public Interest and Fair and Equitable Treatment. Alphen aan den Rijn, the Netherlands: Kluwer Law International. 6. Titi A. (2014). The Right to Regulate in International Investment Law. Baden-Baden: Nomos and Hart Publishing. 7. Ucayilmaz, T. (2021). The Principle of Proportionality in Modern Ius Gentium. *Utrecht Journal of International and European Law*, 36(1), 14–32. 8. Bogdel v. Lithuania: ECHR Judgment, 26 November 2013, § 63. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559> 9. Henckels C. (2013). Balancing Investment Protection and the Public Interest: The Role of the Standard of Review and the Importance of Deference in Investor-State Arbitration. *Journal of International Dispute Settlement*, Volume 4, Issue 1, 197–215. 10. Radunović and Others v. Montenegro: ECHR Judgment, 25 October 2016, § 62. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167803> 11. Kingsbury B., Schill S. W. (2010). Public Law Concepts To Balance Investors' Rights with State Regulatory Actions in the Public Interest – The Concept Of Proportionality, in *International Investment Law and Comparative Public Law* (Stephan Schill, ed., Oxford University Press), 75–104. P. 86. 12. Постанова Верховного Суду від 05.06.2019 р. у справі № 817/1555/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82194394> 13. Kingsbury B., Schill S. W. (2009) Investor-State Arbitration as Governance: Fair and Equitable Treatment, Proportionality and the Emerging Global Administrative Law. *International Law and Justice Working Paper 2009/6 (Global Administrative Law Series)*, 1–53. P. 30. 14. Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій: проект Закону України від 24.11.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832> 15. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту фінансової системи України від дій держави, що здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства України до окремих стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і вимог Директиви ЄС 2018/843: Закон України від 04.11.2022 р. № 2736-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-20/print> 16. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави України у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-п/print> 17. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20/print>

References

1. Shemshuchenko Ju. S., Skrypnyuk O. V. Metodologichni problemy vzajemodiji derzhavy i gromadjanskogo suspiljstva v suchasnij Ukraini. *Pravova derzhava*. 2017. Vyp. 28. S. 3–12 [ukr.].
2. Parkhomenko N. M. Ljudynocentryzm jak sutnistj dijalnosti derzhavy. *Aljmanakh prava*. 2017. Vyp. 8. S. 31–35 [ukr.].
3. Kriebaum U., Schreuer C., Dolzer R., (2022). *Principles of International Investment Law (3rd Edition)*. Oxford: Oxford University Press.
4. Shill S. W. (2015). *International Investment Law and the Rule of Law. Rule of Law Symposium 2014: The Importance of the Rule of Law in Promoting Development*. Singapore: Academy Publishing, 81–102.
5. Levashova Y. (2019). *The Right of States to Regulate in International Investment Law: The Search for Balance Between Public Interest and Fair and Equitable Treatment*. Alphen aan den Rijn, the Netherlands: Kluwer Law International.
6. Titi A. (2014). *The Right to Regulate in International Investment Law*. Baden-Baden: Nomos and Hart Publishing.
7. Ucaryilmaz, T. (2021). The Principle of Proportionality in Modern *Ius Gentium*. *Utrecht Journal of International and European Law*, 36(1), 14–32.
8. Bogdel v. Lithuania: ECHR Judgment, 26 November 2013, § 63. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>
9. Henckels S. (2013). Balancing Investment Protection and the Public Interest: The Role of the Standard of Review and the Importance of Deference in Investor-State Arbitration. *Journal Of International Dispute Settlement*, Volume 4, Issue 1, 197–215.
10. Radunović and Others v. Montenegro: ECHR Judgment, 25 October 2016, § 62. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167803>
11. Kingsbury B., Schill S. W. (2010). Public Law Concepts to Balance Investors' Rights with State Regulatory Actions in the Public Interest – The Concept of Proportionality, in *International Investment Law and Comparative Public Law* (Stephan Schill, ed., Oxford University Press), 75–104. P. 86.
12. Postanova Verkhovnogho Sudu vid 05.06.2019 r. po spravi # 817/1555/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82194394> [ukr.].
13. Kingsbury B., Schill S. W. (2009) Investor-State Arbitration as Governance: Fair and Equitable Treatment, Proportionality and the Emerging Global Administrative Law. *International Law and Justice Working Paper 2009/6* (Global Administrative Law Series), 1–53. P. 30.
14. Pro zabezpechennja zmicnennja nacionaljnoji bezpeky u sferi svobody sovisti ta dijalnosti religijnjnykh orghanizacij: proekt Zakonu Ukrainy vid 24.11.2022 r. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832> [ukr.].
15. Pro vnesennja zmin do dejakjkh zakoniv Ukrainy shhodo zakhystu finansovoji systemy Ukrainy vid dij derzhavy, shho zdijnsnuje zbrojnu aghresiju proty Ukrainy, ta adaptaciji zakonodavstva Ukrainy do okremjkh standartiv Ghrupy z rozrobky finansovykh zakhodiv borotjby z vidmyvannjam ghroshej (FATF) i vymogh Dyrektyvy ES 2018/843: Zakon Ukrainy vid 04.11.2022 r. # 2736-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-20/print> [ukr.].
16. Pro zabezpechennja zakhystu nacionaljnykh interesiv za majbutnimy pozovamy derzhavy Ukrainu a zv'jazku z vijsjkovuju aghresijeju Rosijskoi Federaciji: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2022 r. # 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-p/print> [ukr.].
17. Pro osnovni zasady prymusovogho vyluchennja v Ukraini ob'ektiv prava vlasnosti Rosijskoi Federaciji ta jiji rezidentiv: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. # 2116-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20/print> [ukr.].

Kubko Andrii. Proportionality of the Restrictions of Human Rights: Specifics during Martial Law

The article is dedicated to the issue of proportionality of the restrictions of human rights and freedoms during martial law in Ukraine. The concept of the protection of human rights is the core value of any democratic state, it has been developed both in the legal system of Ukraine and at the international law level. The legislation of Ukraine as well as the international standards of the human rights protection contain requirements of the proportionality of the restrictions of the rights of person. The proportionality is recognized as universal principle the restrictive measures of the state should comply with. The proportionality principle applies also during martial law which has been enacted in the result of full-scale aggression of the Russian Federation. However in the situation of war this principle has certain specifics arising out of necessity to secure the defense of the state against the foreign military aggression. The specificity of the proportionality during martial law emanates from the characteristics of the public interests which are regarded as legitimate aim pursued by the restrictions of the human rights and freedoms applied by the state. Such interests relate to ensuring defense capability, security, territorial integrity, restoration of the state's sovereignty over the territories of Ukraine, combat armed aggression. The significance of these interests gives rise, in case of the threat to the said interests, to the necessity of employment of special, increased restrictions of the rights and freedoms by the state to prevent such threat. The circumstances of war also give rise to the issue of competition between public interests which constitute the legitimate aim of the state's sovereign measures since the significance of the public interests which in the time of peace had been regarded as priority may decrease. Not only should the legal measures employed by the state for the protection of the public interests and restricting human rights correspond to the public interests pursued but also such measures should secure prevention of the potential threats to the public interests of the defense of the state which has acquired special significance during martial law.

Key words: principle of proportionality, martial law, human rights, the state, restrictions of human rights.